

Mai ve Siyah'ın Kaynakları Üzerine Bazı Dikkatler

Some Attention on the Sources of *Mai* and *Siyah*

Emel KEFELİ*

Öz

Farklı kültürler arasındaki etkileşimi inceleyen karşılaştırmalı edebiyat, edebiyat tarihi ve kültür araştırmaları sahasına katkıda bulunurken edebî eserin yaratılış sürecine de ışık tutar. Metinler üzerinde yapılan yakın okumalarla belirlenebilen metinler arası ilişkiler / tesirler silik birer gölge gibi metnin içindedirler. Bu silik gölgeler üzerinden yapılacak yeni okumalar edebiyatlar arası ilişkileri ortaya koyarlar.

Bu çalışmada Türk roman sanatına katkıları ve dünya edebiyatı ile kurduğu ilişkiler açısından öncü bir yazar olan Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanı ile André Theuriot'un *Le Bleu et le Noir* adlı şiir kitabı arasında ilişki kurularak eserin, özellikle de "Au Lecteur" başlıklı şiirin romanın belirli renklerle simgelenen "hayal-hakikat" ekseninde süren akışı için bir çıkış noktası olabileceği tezi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, *Le Bleu et Le Noir*.

Abstract

Comparative literature, which examines interactions between different cultures, not only contributes to such disciplines as literary history and cultural studies, but sheds light on the process of creating literary works as well. Intertextual relations/influences which can be found through close readings of texts are indeed like silent shadows in texts. New readings through these silent shadows reveal the interrelationships between different literatures.

In this study, *Mai ve Siyah (Blue and Black)* by Halit Ziya Uşaklıgil, a pioneering author in terms of his contributions to Turkish novel and the relations he established with the world literature, will be interrelated to the book of poetry *Le Bleu et le Noir (The Blue and the Black)*, written by André Theuriot. Particularly, the poem "Au Lecteur" (*To the Reader*) will be discussed on the basis of the argument that the poem in question is a starting point for the stream of the novel on the axis of "imagination and reality", symbolized with particular colors.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, *Le Bleu et Le Noir*.

* Prof. Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. (ayseemelkefeli@gmail.com)

Giriş

Bir metinde farklı kültürlerden gelen unsurları belirlemek ve bu unsurların işlevleri üzerinde düşünmek karşılaştırmalı edebiyat araştırmalarının konusudur. Farklı kültürler arasındaki etkileşimi inceleyen bu alan, edebiyat tarihi ve kültür araştırmaları sahalarına katkıda bulunurken edebî eserin yaratılış sürecine de ışık tutar. Okumaları, tercüme ve adapteleri ile yazarın öteki metinlerle kurduğu ilişki tesire dönüşür. Yazarın üslubunda ya da bir pastiş olarak metnin yapısında hissedilen bu tesir bazen de kaynak metni/yazarı anımsatır biçimde metnin genelinde ‘bir tarz’ olarak ortaya çıkar. Edward Said’in “Mallarmé Hakkında Mektup”tan aktardığı “bilimde ya da sanatta bir başarının kaynağını aradığımızda şunu görürüz: bir insanın yaptığı şey, başka bir insanın yaptığı şeyi ya tekrar eder ya da reddeder – ya başka tonlarda tekrar eder, inceltir, genişletir ya da basitleştirir, az ya da çok anlam yükler; veyahut da çürütür, altüst eder, yıkar ve inkâr eder, ama bu suretle onu benimsemiş ve gözle görülemez şekilde kullanmış olur”¹ şeklindeki görüşlerde farklı kaynakların etkisiyle oluşmuş bir birikimin yeni bir eserde farklı biçimlerde yeniden inşa edildiğine işaret edilmektedir.

Türk edebiyatında romanın gelişmesindeki önemli katkılarına paralel olarak Fransız edebiyatına dair ilk eserlerden biri olan *Fransız Tarih ve Numune-i Edebiyatı* isimli eserin de yazarı olan; İbrani, Hint, Rus ve İskandinav edebiyatlarını tanıtarak dünya edebiyatına açılan Halit Ziya’nın bu özellikleri onun okumalarının ve karşılaşabileceği kaynakların çeşitliliğini gösterir.

Bu çalışmada Halit Ziya Uşaklıgil’in *Mai ve Siyah* romanı ile André Theuriot’nin *Le Bleu et le Noir* adlı şiir kitabında yer alan Theuriot’nin sanat anlayışının çerçevesini ortaya koyan “Au Lecteur” başlıklı şiirin *Mai ve Siyah*’ta mavi ve siyah renklerle simgelenen “hayal-hakikat” ekseninde süren akışı için bir çıkış noktası olabileceği tezi tartışılmaktadır.

Mai ve Siyah’ ta Fransız Edebiyatından İzler: La Pléiade’in Temel İlkeleri ve Diğer Eserler

Mai ve Siyah (1897) devrin matbuat âlemi ve Edebiyat-ı Cedide neslinin sanat ve hayat anlayışını aksettiren bir nesil romanıdır. Tanpınar bu romanı “Edebiyat-ı Cedide’nin teklifleri kadar protestolarıyla da devrini veren beyannamesi” ve “nesli namına konuşan ilk eser”² olarak niteler. Romanda Fransız edebiyatında klasik akımı hazırlayan, sanat anlayışına yenilik getiren, edebî gelişmeleri temelden etkileyen önemli bir edebî hareket olan “La Pléiade” grubunun görüşleri ile Servet-i Fünun estetiği ve Ahmet Cemil’ in şahsında ileri sürülen bazı görüşler arasındaki paralellik dikkati çeker.

¹ Edward W. Said, (çev.F.Burak Aydar), *Başlangıçlar, Niyet ve Yöntem*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009, s.32.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, “Halid Ziya Uşaklıgil (Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu)”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1992 (3.baskı), s. 279-281.

Servet-i Fünun estetiğinin bir beyannameyi olarak nitelenen romanda Halit Ziya'nın kahramanları âdeta La Pléiade grubunun etkin isimlerinden Du Bellay'nin genç şairlere tavsiye ettiği yoldan yürürler. Du Bellay, La Pléiade'in bildirisini olarak da nitelenen *Défense et Illustration de la Langue Française* (1545) (*Fransız Dilinin Savunulması ve Zenginleştirilmesi*) adlı eserinde Fransız dilini Latinleşmeye karşı korumayı amaçlayarak Fransız dilinin eski dillerle boy ölçüşebilecek bir dil olduğunu ve zenginliğini savunur. Antik dönemin eserlerinin Fransızcaya aktarılması, çeviriler ve taklit yoluyla dilin zenginleşeceğine inanmaktadır. *Défense et Illustration de la Langue Française*'de ve bu dönemde yazılan birçok teorik yazıda görülen La Pléiade'in da savunduğu temel ilkeler arasında sözdiziminde ve anlatımda bazı yenilikler yapmak, Fransızca yazarak bu dili zenginleştirmek, Antik dillerden kelime almak, zanaat erbabının dilinden yararlanmak, yeni kelimeler türetmek, nazım kalıplarını yenilemek gibi ilkeler³ Servet-i Fünun döneminde benimsenen hususlarla paralellik gösterir.

Halit Ziya üslûba, kompozisyona verdiği önem, resim ve musikiden aldığı ilham ile edebiyata yeni bir renk getirir. Dil ile insan arasında kurulan münasebete özel bir dikkat göstererek romanın da şiir gibi bir sanat eseri olabileceğini ortaya koyar.⁴ *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in yeni bir sanat anlayışı ile bir eser yazmak istemesi romanın temel meselelerinden birisidir. Ahmet Cemil yazmak istediği eseri şu ifadelerle tanımlar:

“...Bir şey yazmak, o duyguların içinden bir şey çıkarmak istiyorum ama bir kere ne yazmak istediğim tayin edebilsem. (...) Bilir misin, nasıl şey? Bak şu semaya, ne görüyorsun, mailiklerden mürekkep bir derya.. Gözlerinle onun içine inmeğe çalış; o mailikleri yırtmak için uğraş, ne görüyorsun? Mai...daima mai...değil mi? Sora bak ayağımızın altındaki toprağa, ne buluyorsun? Donmuş, simsiyah bir renk...Of!... O siyah tabakaları parçalayarak içeriye bak; in, in , in ne kadar inebilmek mümkünse o kadar in; ne buluyorsun? O siyahlar içinde ne buluyorsun? Siyah...daima siyah değil mi ? İşte öyle bir şey yazmak istiyorum ki yukarı bakılsa mai ve daima mai; aşağı bakılsa siyah daima siyah ..”⁵

Ahmet Cemil “hayal – hakikat” ekseninde yazmak istediği eseri için bu eksen sembolize edecek iki renk belirler. Hayatı ifade eden bu tezat üzerinde kuracağı eseri için bazı kaynaklar/okumaların da gerekliliğine değinir :

“Ahmet Cemil'in Hüseyin Nazmi ile geçirdiği gece eseri hakkında bir taze şevk uyandırmış idi. O günden itibaren tasarruf edebildiği bütün zamanlarını onu düşünüp beslemeğe, kendisinde kudret görebildikçe yazmağa sarfetti. (...) onun için Hüseyin Nazmi'nin kütüphanesini hemen boşalttı: Lamartine'den, Hugo'dan, Musset'den sonra gelenleri; bütün parnasyenleri, sembolistleri, dekadanları, Süleymaniye'de küçücük mesai hücrelerine taşıdı; Hérédia ile Théodore de Banville

³ Berke Vardar, *Fransız Edebiyatı*, İstanbul: Multilingual, 1998, s. 80-81

⁴ Mehmet Kaplan, “Mai ve Siyah Romanının Üslubu Hakkında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XIX, 1971, s.51-72; *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, s.437-458.

⁵ Halit Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, (sadeleştiren Halit Ziya Uşaklıgil) İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963, s. 35. Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.

ile başlayan zümre-i şuara, sonra Prudhomme'lar, Coppeé'ler, Haraucourt'lar, Sylvester'ler, Mendes'ler; daha sonra Paul Verlaine'in tohm-ı dehasıyla yetişenler, velhasıl gençler tabii Lemerre'in kitap fihristini dolduran yüzlerce ciltler takım takım elinden geçti. (...) haftalarca mütalâalardan, tetkikten, tefekkürden sonra ancak yirmi kadar mısra vücuda getirebiliyordu..."⁶

Ahmet Cemil'in başucu kitapları olarak verdiği bu eser/yazarlar Fransız edebiyatında 18.yüzyılın ikinci yarısı ve 19.yüzyılda adı geçen temel eser/yazarlardır. Türk edebiyatında ise Fransız edebiyatının romantik, parnas ve simbolist yazarlarının estetik anlayışlarının etkisiyle şekillenen Servet-i Fünun dönemi edebiyatı için temel kaynaklar arasında sayılırlar. Ahmet Cemil üzerinden aktarılan okuma listesinde ne André Theuriet'nin ne de *Le Bleu et le Noir*'ın adı geçer. Ancak başlık benzerliğinden hareket ettiğimizde André Theuriet'nin *le Bleu et le Noir* (1873) adlı şiir kitabı ve kitapta yer alan "Au Lecteur"(Okura) başlıklı şiirin Halit Ziya'nın *Mai ve Siyah* adlı romanı için bir hareket noktası teşkil edebileceği izlenimi uyanır.

Mai ve Siyah'ın Çıkış Noktasında Bir Şiir Kitabı : le Bleu et le Noir

Sanat hayatına şiirle başlayan daha sonra romanla devam eden André Theuriet eserlerinde ahlakî temaları, memleket sevgisini işleyen realist bir yazardır. 'Lorraine ve çevresinin yazarı' olarak bilinen Barrès ile birlikte adı geçen André Theuriet'nin, *Le Chemin de Bois* (1867), *Le Bleu et le Noir* (1873), *La Ronde Des Saisons et Des Mois* (1892) adlı şiir kitapları vardır.⁷ 1873 de yayımlanan ve *Mai ve Siyah* romanı ile başlık ve içerikteki sanat anlayışının ifadesi bakımından ilişkilendirebileceğimiz *Le Bleu et le Noir* (1873) tabiat levhaları ve tablo mısraların yoğun olarak görüldüğü, romantizmin ve parnas akımın izlerini taşıyan şiirlerdir oluşmaktadır.

Theuriet, *Le Bleu et le Noir*'ın ilk şiiri olan *Au Lecteur*⁸'de (Okura) eserini "rüzgârla savrulan sisin / karanlığın yerini sıcak maviliklere bıraktığı bir gökyüzüne" benzetir. Arzular, olgunluk

⁶ *Mai ve Siyah*, s.103

⁷ Paul Guth, *Histoire de la Littérature Française du Moyen Age à la Belle Epoque*, Ed. du Rochers:1992.s. 800, s.1331

⁸ André Theuriet, *Poésies de André Theuriet 1860-1874 Le Chemin des Bois – le Bleu et le Noir*, Paris: Alphonse Lemerre, Librairie, 1879, 248 s. (Bu baskıda *Le Chemin de Bois* ile *Le Bleu et le Noir* birleştirilerek basılmıştır.) 'Au Lecteur' yukarıda künyesi verilen kitaptan (s.133) alıntılanmıştır.

Au lecteur

Mon livre est comme un ciel peu sûr

Où les brumes au vent bercées

Laissent, par d'étroites percées,

Entrevoir de doux coins d'azur.

Désirs, regrets de l'âge mûr,

Rêves bleus et noires pensées

Croisent leurs ailes nuancés

Dans ce mobile clair –obscur.

Parfois, comme une brève aurore,

Un souvenir d'amour colore

Le ciel nuageux et profond;

Un moment, – ô féerie ! ô charmes !

Tout s'éclaire... Puis tout se fond

En un brusque orage de larmes.

çağlarının pişmanlıkları, mavi rüyalar ve siyah düşüncelerin kanatları bu 'aydınlık –karanlık'ta keşişmektedir. Bazen kısa bir sabah gibi mutlu bir aşk hatırası bulutlu gökyüzünü renklendirir. Son kitada her şeyin aydınlandığı ancak anî bir gözyaşı fırtınasında kaybolup/ eriyip gittiği anlatılır. Şair hayatı 'aydınlık –karanlık' karşıtlığı üzerinden rüyaları nitelediği 'mavi' , düşüncelere eklediği 'siyah' renklerin dönüşümlü dalgalanmaları ile açıklar.

Ahmet Cemil de yazmak istediği eseri *Mai ve Siyah*'ta "serâpâ bir şiir ki bir tebessümle başlasın, bir katre girye ile netice-pezir olsun."⁹ diyerek tanımlar. Theuriet' deki "sis /karanlığın yerini maviliklere bırakması" durumu, siyahtan maviye geçiş Ahmet Cemil'in ifadesinde "tebessüm "ile karşılanırken; Theuriet'nin şiirinin son kitasında "gözyaşı fırtınasında kaybolmakta/ eriyip gitmekte" ifadesi Ahmet Cemil'in eserini tanımladığı cümlelerde "bir katre girye ile netice-pezir olsun" şeklinde ifade edilmektedir. Her iki metin de hayatı karşıtlıklar ile tanımlarken hayatın mavi(rüya/hayal) ve siyah (hakikat) ile sembolize edilen bir dönüşüm içinde yaşandığını anlatılır. Siyah ve mavi tablolardan oluşan hayatın bu dönüşümünün bir örneği de romanın sonunda Ahmet Cemil'in 'siyah bir gecede hatırladığı 'mai gece'yi betimleyen ifadelerinde görülür:

"Birden, bu siyah gecenin karşısında aklına bir başka gecenin hatırası geldi.. Tâ hülya hayatının başlangıcında, ümitlerin incilâsı zamanında Tepebaşı bahçesinde Halice bakarak seyrettiği mai gece ile o baranı elması tahattur eti. Gözlerinin önünde o mai gece ile bu siyah gece tekabül etti.: Mai ve Siyah.

Ah! biçare , hırpalanmış, ezilmiş hayat!... Mai bir gece ile siyah bir gece arasında geçen şu nasipsiz, bahtsız ömür!.. Bir baranı elmas altında inkişaf ederek şimdi bir baranı dürrisiyahın altında gömülen o emel çiçekleri!..¹⁰

Siyah bir gece Ahmet Cemil'e mavi bir geceyi hatırlatır. Ömrün ' mai ile siyah gece arasında' geçtiğini düşünür. Hayat Ahmet Cemil için de – Theuriet'nin Au Lecteur adlı şiirinde belirttiği gibi – mavi ve siyah dalgalarla renklenmiş bir süreçtir. Mavi rüyalara/hayallere, siyah ise siyah düşüncelere/ hakikate tekabül eder. Bu bağlamda her iki eserin bazı ifadeleri üzerinde yapılan bir okuma bize duyuş tarzı, sanat anlayışı çerçevesinde iki yazarın ortak paydalarını göstermektedir:

Theuriet , Fransız edebiyatının geçmişinden Racine'den gelen bir tesirle " aydınlık-karanlık" karşıtlığından hareket eder. " Rêves bleus et noires pensées" mısraı ile renkler belirginleşir. "Tout s'éclairer... Puis tout se fond / En un brusque orage de larmes (Her şey aydınlanır sonra ani bir gözyaşı fırtınasında eriyip /kaybolup gider) mısralarında görülen 'aydınlık-karanlık' karşıtlığı *Mai ve Siyah*'ta roman boyunca birbirini izleyen mavi ve siyah tabloları hatırlatır. "Désirs, regrets de l'âge mûr,(arzular, olgunluk çağının pişmanlıkları) mısraı *Mai ve Siyah*'ta "Ah! Biçare hırpalanmış, ezilmiş hayat!... şeklinde ifade edilirken **Rêves bleus et noires pensées/ Croisent leurs ailes nuancés / Dans ce mobile clair –obscur.**(Mavi rüyalar ve siyah düşünceler/ nüanslı

⁹ *Mai ve Siyah*, s.122.

¹⁰ A.g.e., s.242-243.

kanatlarını keşiştirir/ değişken aydınlık karanlıkta) mısraları “**mai bir gece ile siyah bir gece** arasında geçen řu nasipsiz bahtsız ömür! şeklinde ifade edilir.

Hayatın mavi ve siyahla sembolize edilen bir karşıtlıkla açıklanması ve bu renklerden oluşan sahnelerin dönüşümlü geçişinin yaşandığı bir süreç olarak nitelenmesi her iki metnin de en belirgin çizgisidir. Halit Ziya, “Au Lecteur”de vurgulanan aydınlık-karanlık karşıtlığını renklerle somutlaştırarak kullanmayı tercih eder. şiir kitabının başlığı (Le Bleu et le Noir) ve “Au Lecteur”de başlık-içerik ilişkisini ve şairin hayata ve eserine bakışını açıklayan mısralar Halit Ziya’nın kaleminde kurguya yansıyan bir özelliğe dönüşür. Farklı kaynakların etkisiyle oluşmuş bir birikim yeni bir eserde yeniden inşa edilir.

Farklı edebiyatlara hakimiyet ve dikkatli okumalarla belirlenebilen bu ilişkiler silik birer gölge gibi metnin içindedirler. Kesin bir hükme varılamamakla birlikte bu silik gölgeler üzerinden yapılacak yeni okumalar edebiyatlar arası ilişkileri ortaya koyarlar. Guyard’ın 1951’ de verdiği “karşılaştırmalı edebiyat uluslararası edebiyat ilişkilerinin tarihidir”¹¹ tanımıyla işaret ettiği gibi tesir incelemeleri farklı kültürlerin yazarlarının metinlerindeki kültürler arası etkileşimi görmek ve dünya edebiyatını genel bir çerçevede değerlendirebilmek bakımından önemlidir.

Kaynaklar

- GUTH, PAUL, *Histoire de la Littérature Française du Moyen Age à la Belle Epoque*, Ed. du Rochers:1992.
- KAPLAN, MEHMET, “Mai ve Siyah Romanının Üslubu Hakkında”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c.XIX, 1971, s.51–72.
- SAID, EDWARD W., (çev.F.Burak Aydar) *Başlangıçlar, Niyet ve Yöntem*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- TANPINAR, AHMET HAMDİ, “Halid Ziya Uşaklıgil (Mai ve Siyah ve Aşk-ı Memnu)”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1992 (3.baskı), s. 279-281.
- THEURIET, ANDRÉ, *Poésies de André Theuriet 1860-1874 Le Chemin des Bois – le Bleu et le Noir*, Paris: Alphonse Lemerre, Librairie, 1879.
- UŞAKLIĞİL, HALİT ZİYA, *Mai ve Siyah*, (sadeleştiren Halit Ziya Uşaklıgil) İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963.
- VARDAR, BERKE, *Fransız Edebiyatı*, İstanbul: Multilingual, 1998.

¹¹ *Précis de la littérature Comparée*, s.13.